

МИСЛИТЕЛІ
НІМЕЦЬКОГО
РОМАНТИЗМУ

БК 87.3 (411)
М 82

М И С Л И Т Е Л І
Н І М Е Ц Ь К О Г О
Р О М А Н Т И З М У

УПОРЯДКУВАННЯ
ЛЕОНІДА РУДНИЦЬКОГО
ОЛЕГА ФЕШОВЦЯ

ВИДАВНИЦТВО
«ЛІЛЕЯ-НВ»

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК 2003

ISBN 985-665-016-5

ББК 87.3 (4НІМ)
М 65

Програма «Українська філософська бібліотека»
Благодійного фонду «Філософський проект»
Т. 1

Видання підготовлено в співпраці з:
Українським Вільним Університетом (Мюнхен, Німеччина),
філософським факультетом Львівського національного університету
імені Івана Франка (Львів, Україна)

та за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження»
(Київ, Україна).

Ця книга є першою в українському книговидавництві спробою загального охоплення німецького Романтизму, феномену, без опису якого неможливо реконструювати історію становлення естетичної, етичної та філософської думки не лише Німеччини, але й усього світу, та інспіруюча сила якого є відчутною й нині у мисленні сучасної людини.

Наукова рада програми:

Володимир Болюбаш (Торонто, Канада)
Ріхард Бруннер (Ульм, Німеччина)
Тарас Возняк (Львів, Україна)
Райнгард Гайденойтер (Мюнхен, Німеччина)
Киртіс Генкок (Канзас, США)
Ролянд Пітч (Мюнхен, Німеччина)
Пітер Редпат (Нью Йорк, США)
Леонід Рудницький (Філядельфія, США)
Гельмут Феттер (Відень, Австрія)
Олег Фешовець (Львів, Україна)
Роман Цяпало (Деб'юк, США)
Микола Шафовал (Мюнхен, Німеччина)
Ульріх Шваєр (Мюнхен, Німеччина)

Головний редактор програми:

Олег Фешовець (Львів, Україна)

Дизайн *Олени Рубановської*
Верстка *Ірини Шумади*
Коректура *Алли Журави, Лідії Левицької*

Мислителі німецького Романтизму / Упор. Леонід Рудницький та Олег Фешовець. —
Івано-Франківськ: Вид-во «Лілея-НВ», 2003. — 588 с.

ISBN 966-668-016-5

© Л. Рудницький, О. Фешовець,
упорядкування, вступна стаття, коментарі, 2003
© Видавництво «Лілея-НВ», 2003

● ЯКОБ ТА ВІЛЬГЕЛЬМ ГРІММІ

(Jakob und Wilhelm Grimm)

Якоб Грімм, германіст, фольклорист. Народився 04.01.1785, Ганау, Гессен; помер 20.09.1863, Берлін.

Вільгельм Грімм, германіст, фольклорист. Народився 24.02.1786, Ганау, Гессен; помер 18.12.1859, Берлін.

Братів Гріммів вважають засновниками германської філології та фольклористики. Студіювали право у Марбурзі, Гессен, однак їх тогочасне зацікавлення стосувалось передусім німецьких легенд, мітів, казок та народних пісень, які брати Грімми збирали і записували, щоб зберегти їх від забуття. Належали до групи гайдельберзьких романтиків. Під впливом поетів А. фон Арніма та К. Brentano брати Грімми видали **Kinder- und Hausmärchen** (Дитячі та родинні казки, 1812—1822), що принесли їм світову славу. 1816—1818 брати Грімми видали **Deutsche Sagen** (Німецькі саги, 2 томи). 1830 р. брати Грімми стали професорами Геттінгенського університету, однак були змушені залишити його, висловлюючи таким чином політичний протест. 1841 р., на запрошення короля Фрідріха Вільгельма IV, брати Грімми стали членами Академії наук у Берліні, де вони до кінця життя займались науковими дослідженнями.

Грандіозним проектом братів Гріммів став **Deutsches Wörterbuch** (Німецький словник), перший том якого вийшов 1854 року. Брати опрацювали близько 600 тис. прикладів вживаних слів. Останній, 16 том, був виданий, однак, щойно 1961 року.

Старший брат — Якоб Грімм є автором **Deutsche Grammatik** (Німецької граматики у 4 частинах, 1819—1837), яка власне і започаткувала історичне германське мовознавство, та двотомної **Geschichte der deutschen Sprache** (Історії німецької мови, 1848). Його книга **Deutsche Mythologie** (Німецька мітологія, 1835) оспівує та звеличує давнину.

Діяльність Вільгельма Грімма не набула тієї широти, яка була властива старшому братові. В. Грімм був майстром прози, володів тонким поетичним чуттям. Саме завдяки його оповідному талантові збірка **Дитячі та родинні казки** стала по-справжньому народною книгою. Крім того, В. Грімм видав численні збірки давньнімецької поезії та мовні пам'ятки, доповнюючи їх своїми ґрунтовними коментарями.

Українською мовою казки братів Гріммів перекладали І. Франко, О. Марушка, Є. Попович, С. Сакидон, В. Лазня, І. Груба та ін.

ІЗ ПЕРЕДМОВИ ДО ЗБІРКИ «ДИТЯЧІ ТА РОДИННІ КАЗКИ» БРАТІВ ГРІММІВ

Ця книга вперше вийшла друком 1812 року та стала не просто проявом колекціонуючого етнографічного інтересу, а результатом романтичного пошуку невинно зникаючих витоків народного духу. Збірка братів Гріммів стала третьою, поряд із подібними працями А. фон Арніма, К. Brentano та Й. Герреса, колекцією казок і саг, які поступово втрачались під впливом модернізації.

З німецької переклала Оксана Матковська за виданням: Brüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen / Hrsgb. von Heinz Relleke: 3 Bd. — Stuttgart: Reclam, 1980

Ми вважаємо благом, коли трапляється, що буря чи якийсь інше лихо, послане небом, прибіють до землі увесь посів, а десь біля низької живої огорожі або чагарника, що обвиває дорогу, збережеться маленьке місце, і окремі колоски стійко залишаються там стояти. Ласкаво засяє

знову сонце і вони будуть проростати, самотньо і непомітно, нічий поспішний серп не зіжне їх заради наповнення багатих комор, але на спаді літа, коли вони наповняться і дозріють, їх віднайдуть бідні, чесні руки і, обережно зв'язавши, колосок до колоска, шануючи вище, ніж цілі снопи, віднесуть додому, де вони слугуватимуть харчуванням на всю зиму, а може, й дадуть єдине насіння для майбутньої сівби. Такі ж почуття відчувасмо, дивлячись на багатства німецької поезії минулих часів і побачивши, що від такого багатства не збереглося нічого живого, згас навіть про це спогад і залишилися тільки народні пісні та ще ці наївні домашні казки. Місяця біля пічки, біля кухонного вогнища, сходи, що ведуть на горище, ще не забуті свята, луки і ліси з їх тишею, та перш за все безтурботна фантазія — ось ті огорожі, що зберегли їх і передали від однієї епохи іншій.

Так думасмо тепер, оглянувши цю збірку; спочатку ми вважали, що і тут багато що загинуло і залишилися лише казки, відомі і нам самим, просто їх часто, як це прийнято, розповідають з відхиленнями. Але, будучи уважними до всього, що ще дійсно збереглося від поезії, ми побажали ознайомитися і з тими відхиленнями, і тут нам відкрилось дещо нове, і хоча у нас не було можливості опитувати людей далеко навколо, наша збірка з року у рік зростала, так що тепер, коли минуло шість років, вона здається нам багатшою і при цьому розуміємо, що багато чого нам, папевно, ще не вистачає, однак нас тішить думка, що головне і краще у нас в руках.

Майже все, з деякими застереженими винятками, було зібрано в Гессені і графстві Ганау, на берегах Майна і Кінціга, звідки ми родом, і записано за усними розповідями; тому з кожною казкою для нас ще пов'язаний і приємний спогад. Небагато книг створювались з такою радістю, і ми з задоволенням ще раз відкрито дякуємо тут всім, хто брав у цьому участь. Саме це був час ці казки втримати, бо тих, що їх могли б зберегти, стає все менше (правда, ті, що їх знають, знають, звичайно, багато, втім помирають люди, а не казки у людей), бо звичай сам собою завжди

Титульна сторінка першого видання «Дитячих і родинних казок» братів Грімів

слабшає, як і всі тасмні міся в помешканнях та садах утримують порожню велич, що подібна до посмішки, що, як кажуть, так присмно виглядає і так мало коштує. Поки вони ще тут, то живуть так, що не думаєш, добрі вони чи злі, постичні чи без смаку, просто знаєш і любиш їх, бо ми їх саме такими зустріли й радіємо з цього, не потребує підстав: таким чудовим є звичай, і саме це робить націю вічною, до чого ми самі, супроти чужої волі, мусимо бути прихильними. Врешті легко можна помітити, що тільки те нас захоплює, в чому взагалі ще залишається живою сприйнятливість до поезії або від зрадливості життя ще не погасла фантазія. Ми не маємо наміру тут, в такому ж дусі, ні хвалити казки, ні оборонятись від протилежної думки: кожне зблякле буття вказує нам на те, що їх потрібно оберігати. Що так різноманітно і завжди поновому звеселяє, зворушує, що несе свою необхідність в собі і, зрозуміло, виходить з вічного джерела, що зволожує усе життя та однісінька краплинка якого, спіймана маленьким скрученим листочком, сяє ранньою зорею. З внутрішнього боку проходить через поезію така ж чистота, завдяки якій діти стають такими чудовими і щасливими, вони мають ті самі блакитно-білі, безхмарні, блискучі очі (в які малі діти самі охоче поринають), і вже не можуть стати більшими, коли інші частини тіла ще ніжні, слабкі та невмілі для земної служби. Такими простими є більшість ситуацій, які ми так багато знаходимо в житті, але — правдивими, знову і знову захоплюючими. Батьки не мають більше хліба і в злиднях мусять виганяти своїх дітей, або зла мачуха полишає їх на страждання, хоче звести їх зі світу. Далі — покинуті в лісі брат і сестра, їх страхас вітер, вони бояться диких звірів, але сестра залишається вірною думці, що її братчик знає, як віднайти дорогу додому, або ж навпаки, сестричка, коли чари ще діють, керує ним, молода косуля шукає їй місце в траві та мохові, або ж вона сидить тихенько і шие сорочку з айстрів, яку пищить чаклун. Ціле коло цього світу є, звичайно, замкнутим: королі, принци, вірні слуги і чесні ремісники, та передусім з'являються там рибалки, мельники, вуглярі

Кароліна фон Гюндероде

і пастухи, що найближче стоять до природи; інше є чужим і невідомим. Також, як в мітах, що говорять про золоті часи, вся природа оживає, сонце, місяць і зорі є досяжними, обдаровують, в горах працюють карлики з металом, у воді дримають русалки, а птахи є найулюбленішими і завжди готовими допомогти. Рослини, камені промовляють, вміють висловити своє співчуття, кров сама кличе і підказує; ця поезія має всі права, коли пізніша — прагне лише до порівняння.

Ця невинна довіра у великому і малому має певимовну красу в собі, і ми більше хочемо слухати розмову зірок із покинутою малою дитиною в лісі, аніж дзвін сфер. Все гарне, прикрашене золотом і перлами, лише золоті люди живуть тут, нещастя або темна сила, жадливий велетень, що пожирає людей, який буде переможений, тому що недалеко живе одна добра жінка, яка добре знає, як відвернути біду, і цей епос завжди закінчується, розкриваючи при цьому безмежну радість. Немалим є і зло, а поблизу — найгірше, бо до нього можна звикнути, але як щось небезпечне, чорне, строго завершене, до якого не можна наблизитися; і такою є кара його: змії чи отруйні черви роздирають свою жертву, або ж — вона мусить до смерті танцювати в розпечених залізних черевиках. Багато з цього в собі несе якесь власне значення: мати вмить може назад отримати свою зачаровану раніше дитину, коли розсміється дух, що стереже дім; рівно ж як і життя дитини розпочинається усмішкою і радісно продовжується з усмішкою уві сні, коли з нею говорять ангели. Щодня так, під владою чародія на чверть години людський образ все ж вільно проступає, наче жодна влада не може нею повністю опанувати, це хвилини, в які людина, витрясавши з себе усю неправду, визирає сама з себе; а чародій, навпаки, все ж не повністю переможений, і крило лебедя залишається замість руки, падають сльози, а земна мудрість стає смиренною, бо всіма висміяний та вигнаний дурень чистим серцем здобуває щастя. Власне на цих особливостях і засновані казки, щоб з них можна легко було отримати повчання, пристосоване до сучасності. Хоча насправді це було поза їх метою, все ж вони були задумані

¹ Неясно відчувуючи протягом читання цього тексту, що в ньому йдеться про надто серйозні речі, ніж може збагнути людина «здорового глузду», — тут врешті виразно усвідомлюєш, що казка постає чудесним містком, відважним кроком сновиди в поверненні до власної самості: це і стає залогом казкової вічності, щонайменше — тривалості; й не дивним в те, що ми стаємо свідками цього вічного повертання казки в різних своїх поставах.

так, щоб, без втручання людини, з них це виростало, паче добрий плід із здорової квітки. І на цьому ґрунтується кожна справжня поезія, бо вона ніколи не може бути відірваною від життя, вона з нього вийшла і в нього повертається, наче хмари до свого місця народження після того, як змочать землю. Такою нам видається суть цих поезій, за їхньою зовнішньою природою вони подібні до народних, мітичних; ніколи не постійні, в кожній місцині, в кожній оповіді змінюються, зберігаючи, одночасно, вірність цьому принципові.

Між тим, звичайно, вона відчутно відрізняється від місцевих народних переказів, що пов'язані з живими місцинами та героями історій, що ми тут нічого не подаємо, хоча й багато чого пазбирали та масмо намір видати іншим разом. Більшість варіантів однієї і тієї ж легенди, як ми неодноразово про це говорили, мають певні цікаві, але не такі важливі, особливості, втім які ми зібрали так дослівно, як це було можливим. Звичайно, буває й так, що впродовж часу казки постійно по-новому творяться, втім саме тому основа мусить бути дуже старою, як от — вид риби, колеса, що зустрічались в тій чи іншій місцевості, говорять про тривалість щонайменше в три століття; але без сумніву, що вони є ще набагато старшими, та через нестачу відомостей є неможливими прямі докази. Єдиний, але певний доказ впливає з їх зв'язку із героїчним епосом і місцевими притчами про тварин, втім тут не місце для його розгортання, хоча ми про це дещо скажемо пізніше.

Ми вбачаємо причину загального розповсюдження цієї поезії в тому, що вона так близько стоїть до простого життя: немає жодного народу, який був би цілком її позбавлений. Навіть негри в Південній Африці розважають своїх дітей такими оповідями, а щодо греків, то про це свідчить Страбон.² Ще одна доволі вагома обставина пояснює таке широке розповсюдження цих німецьких казок. Вони зрівнюються не лише з героїчними легендами про Зіґфріда — переможця дракона,³ але перевершують їх, коли ми їх знаходимо в такому ж вигляді по всій Європі, й таким чином розкривається спорідненість благородних народів. [...]

² Страбон (прибл. 64 р. до Хр. — 23 р. по Хр.), старогрецький географ та історик, мандрівник. У його праці «Географіка» було вперше подано опис регіонів Європи, зокрема і Германії, Азії та Африки; а більшу частину його «історичних коментарів» було втрачено.

³ Зіґфрід, постать германських саг; що історично пов'язується з подіями при меровінзькому дворі (6 ст.), безстрашний змієборець, головний персонаж першої частини Пісні Нібелунгів (ств. прибл. 1200 р.), підступно вбитий бургундцями; пізніше в німецькій літературі був стилізований під типового німецького героя.

Ми намагались схопити ці казки настільки чисто, наскільки це було можливим, в багатьох із них розповідь переривається римами і строфами, які навіть іноді відчутно алітерують, але при розповіді ніколи не співаються; і саме ці казки є найстарішими і найкращими. Жодна обставина не була додуманою, прикрашеною чи зміненою, оскільки ми б не наважились збільшувати вже й так багаті самі по собі саги, з їх власними аналогіями та ремінісценціями, їх не можна вигадати. Подібної збірки в Німеччині ще не існує. Майже завжди ці саги використовувались як матеріал для того, щоб вони були перетворені у ще більші розповіді, свавільно збільшені та змінені, в порівнянні із їх справжньою вартістю: таким чином із рук дітей було вирвано те, що їм належало, і нічого не дано натомість. Та навіть той, хто думав про них, все ж не міг уникнути того, щоб не домішати до цих казок рис поезії свого часу; майже завжди не вистачало терпеливості або ретельності при їх зборі, й ті з небагатьох, що були віднайдені, відразу ж перетлумачувались. Якби ми були настільки щасливими, щоб могли переповідати їх на певному діалекті, то ми не сумніваємось в тому, що вони б багато від цього виграли. Тут є саме той випадок, коли вся отримана освіта, витонченість і мистецтво мови осоромлюються й коли відчувається, що славна літературна мова, якою б вмілою вона не була в усьому іншому, яснішою і прозорішою, позбувається смаку та виявляється пов'язаною із своєю серцевиною.

Ми віддаємо книгу у доброзичливі руки та при цьому думаємо про освячуючу силу, яка в ній перебуває, і бажаємо, щоб для тих, хто шкодує цих крихт поезії цим бідним і невибагливим, вона залишилась цілком невидимою.

ІЗ СТАТТІ «ПОЕЗІЯ В ПРАВІ» Я. ГРІММА

З німецької переклала Дарія Сироїд за виданням: *Die Deutschen Romantiker: In Zwei Bänden. Bd. I / Hrsgb. von Gerhard Stenzel. — Salzburg: Das Bergland-Buch, 1964*

У те, що право і поезія взаємно постали з одного руслу, не важко повірити. Походження їх обох ґрунтується на двоякій основі: на чудесному і вірогідному. Під чудом я розумію ту далечинь, з якої бере початок закон і пісні кожного народу; якби не та неприступність, то не було б створено нічого святого, до чого

людина могла б прихилитись, з чого почерпнути і на що пристати; те, що народ має черпати з себе, стане йому подібним, а до чого він може торкатись, буде позбавлене святости. Віра є нічим іншим, як посередництвом чудові, завдяки чому воно до нас прив'язується; віра діє так, що це чудо стає нам приналежним, як щось вроджене, що з незапам'ятних часів принесене батьками та передане нам в спадок, що ми, знову ж таки, хочемо зберегти й передати нашим нащадкам.¹ Лише взяте із «Найдавнішого благочестивого свідчення» правосуддя є для народу справедливим і непомильним; йому, по суті, подобаються лише увібраї з молоком саги, ті, що жили з ним під одним дахом. Отже, можна з повним правом ставити походження або привчання до закону, як і до епосу, у нерозривне поєднання небесного і земного матеріалу; для нас мусить бути темним їх витік, вже через те, що вони довго жили в нашому роді і з ним прийшли, таким чином, ми з певністю та чіткістю знаємо, чому ми тримаємося їх і звернені до них. Те ж, що витікає з одного джерела, є постійно спорідненим і переплітається між собою; таким чином, поезія утримує право, як і закон вклучас в себе поезію. Принаймні нашим предкам якась інша точка зору була б чужою, ба навіть — незрозумілою. Сьогочасна наука зазвичай все надто роздрібно, а вони ж не розділяли нічого й насолоджувались всім з одного досконалого достатнього ґрунту; для них все існувало лише для прямого живого використання, й саме тому все було спільним володінням і майном. Жодному поетові не належала пісня, і той, хто її співав, знав її тільки готовою та виконував правильно, й так само мало залежала повага до закону від судді, який не міг придумати щось нове; лише співаки управляли піснями, а судді — зруйнували обов'язок та служіння прав. Отже, поезію і право давніх часів, безсумнівно, слід прийняти як докази одне одного, їх чинність — тісно пов'язаними із звичаями і святами народу. Святкування та обряди шлюбів, похоронів можуть тут служити переконливими прикладами; і взагалі церковне право, як мені здається, вийшло з цього простору

¹ Іронізування над романтичним очікуванням чуда, що можна буде зустріти в фрагменті «Лекцій з естетики» Георга Гегеля, виявляє головний пункт розходження і в філософії права: сакралізована тривалість звичаєвості тут «розчакловується» через приписування їй раціонального витіку.

між духовною вірою і світським правом. В цілому все право, як сага, виросло на своєму місці та, як правило, крізь кожен народ немипуче проходить так багато однакових, дивовижних рис законодавства. Якщо все ж їх можна розпізнати в їхній простоті та подібності до поезії, то вони мусять слугувати безпосередньому віднаходженню і відкриттю деяких, можливо, втрачених в хаотичному нагромадженні науки, або — прихованих, понять права.

Ілюстрація Моріца фон Швінда до збірки пісень А. фон Арніма та К. Брентано